

Om lag 150 jøder innlagt i sykehus under aksjonene

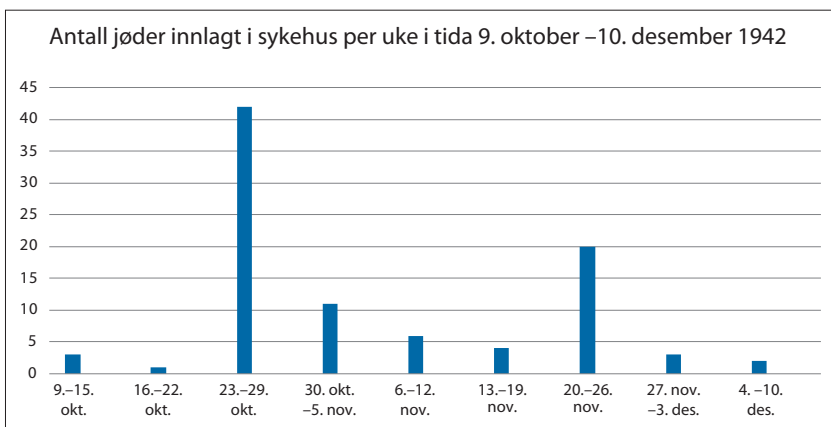
Før aksjonene mot jødene høsten 1942 besto den jødiske befolkningsgruppa i landet av drøyt 2100 personer.⁹ Under krigen ble over 770 deportert og om lag 1200 rømte til Sverige. Gjennomgang av en rekke kilder kan tyde på at ca. 170 jøder var innlagt i sykehus under aksjonene fra høsten 1942. Av disse var en del innlagt av åpenbart medisinske grunner. Enkelte hadde f.eks. i mange år vært innlagt som pasienter ved asyl, mens andre var kronisk syke eller var gamle og lå for døden. Slike pasienter var altså ikke blitt innlagt for å unngå å bli tatt ved aksjonene. Om de heller ikke utnyttet situasjonen ved å forsøke å rømme eller forlenge sykehusoppholdet for ikke å bli tatt, er de ikke regnet med her.

Det kan i noen tilfeller være vanskelig å skille, men etter vurdering av enkeltsaker har jeg konkludert med at i løpet av perioden oktober 1942 til januar 1943 ble minst 150 jøder innlagt i et forsøk på å redde dem. Enkelte var innlagt med reelle diagnoser, men var likevel så friske at det var aktuelt å nytte innleggelsen som et utgangspunkt for å forsøke å flykte eller på annet vis unngå å bli tatt.

Det er påfallende at en så stor andel av denne befolkningsgruppa var innlagt i sykehus innen en så kort periode. Dette blir enda mer påfallende om en ser nøyere på tidspunktet for innleggelsen. De nøyaktige datoene for innleggelse er sikkert dokumentert for 110 av jødene. For 18 av dem fant innleggelsen sted i månedene like før og etter den mest intense tida for aksjonene mot jødene. Innleggelsene for de øvrige 92 fordelte seg slik i løpet av de ni ukene fra 9. oktober til 10. desember 1942:

uke	9.–15. okt.	16.–22. okt.	23.–29. okt.	30. okt. – 5. nov.	6.–12. nov.	13.–19. nov.	20.–26. nov.	27. nov. – 3. des.	4.–10. des.
Antall	3	1	42	11	6	4	20	3	2

⁹ I tillegg kom om lag 470 personer med bare én eller to jødiske besteforeldre, såkalte «kvartjøder» og «halvjøder». Disse ble ikke omfattet av aksjonene høsten 1942, men det var frykt for at de kunne bli utsatt for tiltak senere

Det ble gjennomført to store aksjoner mot de norske jødene høsten 1942. Den første, som var rettet mot voksne menn, ble innledet den 26. oktober 1942. Den neste, der også eldre menn, kvinner og barn skulle tas, ble satt i verk en måned senere, den 26. november. Med kjennskap til disse to datoene blir også mønsteret for sykehusinnleggelsene påfallende. Hele 42 jøder ble innlagt i sykehus i uka rundt den første aksjonen, mens det ble en ny og noe mindre topp i antall innleggelsler ved den neste aksjonen.

De 42 innleggelsene som fant sted i uka rundt den første aksjonen, følger også et klart mønster. De tre dagene i forkant av storaksjonen var det ti jøder som ble innlagt. På selve aksjonsdagen ble det innlagt 16 pasienter, mens det til sammen ble innlagt like mange fordelt på de tre neste dagene.

Foruten de 92 tilfellene fra 9. oktober til 10. desember 1942, var det altså ytterligere 18 innleggelsler med dokumentert dato både litt tidligere og senere. Av disse var seks blitt innlagt før 9. oktober 1942. Jo lengre tid før aksjonene mot jødene innleggelsene skjedde, dess større sannsynlighet er det trolig for at det var tale om ordinære innleggelsler av medisinske grunner. For enkelte finnes det likevel opplysninger som tyder på at innleggelsene inngikk som del av fluktplan. For de øvrige kan det synes som at de forsøkte å utnytte situasjonen som sykehuspasienter til å unngå å bli arrestert. Det samme kan synes å gjelde for 12 pasienter som ble innlagt i perioden 11. desember til 27. januar, i etterkant av de mest hektiske aksjonene mot jødene.

Datoen for sykehusinnleggelsen er altså kjent for 110 jøder fra 29. september 1942 til 27. januar 1943. I tillegg var minst 40 jøder innlagt ved forskjellige sykehus uten at det har latt seg gjøre å dokumentere nøyaktig dato for innleggelsene. Jeg har sikre opplysninger om at disse var innlagt i sykehus i den aktuelle tida. Dette framgår f.eks. i brev og meldinger fra

sykehus til Statspolitiet eller i avhørsrapporter etter flukt og ankomst til Sverige, men uten at dato for innleggelse oppgis. Av ulike grunner har det heller ikke latt seg gjøre å få fastslått innleggelsestidspunktene for disse sakene i sykehusarkivene. Det er fortsatt en del aktuelle kilder som ikke er undersøkt, og det er grunn til å anta at det fantes ytterligere noen i tillegg til de kjente 150 som var innlagt i sykehus på denne tida.

Det blir også for enkelt å hevde at alle innleggelser i tida rundt aksjonene fra høsten 1942, ble foretatt som ledd i fluktplaner. I slike saker skapte legene falske pasientjournaler. Målet med å forfalske journalene var selvsagt å unngå at det ble avslørt at det ikke dreide seg om virkelige pasienter. Derfor er det i dag vanskelig å avsløre slike falske pasientjournaler. Om det ikke framgår av andre sikre kilder, er det vanskelig å vite om en jøde innlagt i sykehus på denne tida, virkelig var syk eller bare opptrådte som syk som ledd i fluktplan.

En del av dem som ble innlagt, var faktisk syke eller var muligens blitt syke på grunn av påkjenninger ved aksjonene der kanskje nære familie-medlemmer ble tatt og de levde i sterk uvisshet og frykt for seg selv og sine. Selv om det kan være vanskelig å skjelve mellom virkelige og fiktive pasienter, kan det synes som om også en del virkelige pasienter frisknet til i løpet av sykehusoppholdet, i hvert fall såpass at de fikk bistand til å rømme og å komme seg i sikkerhet over grensa til Sverige.

En skulle tro at størstedelen av de som eventuelt var blitt syke på grunn av påkjenninger ved aksjonene mot jødene, ble innlagt med diagnoser som gjaldt psykiske lidelser eller kanskje hjerteproblemer. Dette var da også tilfelle for en del, men mange ble innlagt for lidelser som vanskelig kan sies å ha direkte tilknytning til frykt for å bli utsatt for tiltak under aksjonene. Dette gjelder lidelser som brokk, nyreproblem, lungesykdom, ryggsmarter m.v.

Gjennomgang av pasientjournaler og øvrige sykehuskilder gir inntrykk av at legene ofte forsøkte å finne noe i «pasientens» tidligere helsehistorikk å gripe fatt i. Mange som hadde levd noen tiår, hadde trolig hatt visse lidelser og hadde kanskje også vært innlagt i sykehus tidligere. Da kan det synes som om en ofte tok utgangspunkt i slike lidelser for å begrunne innleggelsene. Det er dessuten påfallende at jøder som f.eks. hadde gått med ubehandlet brokk i lengre tid, ble innlagt for operasjon akkurat i dagene rundt aksjonene mot jødene. Det store omfanget av sykehusinnleggelser tyder da også i seg selv på at de fleste innleggelsene skjedde med falske eller overdrevne diagnoser.

På selve dagen for den første aksjonen mot jødene 26. oktober 1942 ble minst 16 jøder innlagt i sykehus. Ved systematisk gjennomgang av inn-

skrivingsprotokollen for et tilfeldig sykehus, Rikshospitalet, framkommer at det i løpet av september 1942, altså før aksjonene, bare ble innlagt én jødisk pasient.¹⁰ Det kan tenkes at denne innleggelsen skyldes virkelig sykdom. Gjennomgang av samme protokoll for måneden mellom de to store aksjonene, fra 26. oktober til 26. november 1942, viser at det i den perioden ble innlagt 11 jødiske pasienter ved Rikshospitalet. Mønsteret er såpass klart at det neppe kan være tilfeldig, og det er grunn til å anta at de fleste av disse innleggelsene ikke skyldes virkelig sykdom. I mange tilfeller finnes det også dokumentasjon for at innleggelsene var «falske». Dette kan f.eks. framgå av forklaringer jødiske flyktninger avga etter å ha rømt til Sverige eller senere i livet.

Jøder i sykehus uten å være registrert som pasienter?

I et intervju i 1974 opplyste sykehuspresten ved Lovisenberg under krigen, Peder Olsen (1902–1977), at: «*Vi tok imot alt vi kunne. Vi brukte plasser både på loft og i kjeller. Jeg hadde inntrykk av at der var jøder overalt*».¹¹ Tilsvarende hevdet Gabriel Langfeldt (1895–1983), professor og administrerende overlege ved Universitetets psykiatriske klinikk på Vinderen i Oslo, at flyktninger var blitt holdt i skjul i kjellerrom ved klinikken.¹² Også i en omtale av innleggelse av jødiske pasienter ved Ullevål sykehus nevnes jøder som var ved sykehuset uten å være registrert som pasienter. Det hevdes at det hendte at noen av «pasientenes» familiemedlemmer også fikk være i sykehuset:¹³ «*Avdelingen hadde på det tidspunkt 2 kvinnelige kandidater, og disse hadde omtrent til stadighet en eller to jødiske kvinner som nattegjester på kandidatrommet, som også ble brukt som møtested for en del jøder som på dette tidspunkt lå i dekning ute i byen. Det var jevnlig en 7–8 stykker som møttes på kandidatrommet.*» Dette gjaldt trolig for 8. avdeling (hjerteravdelingen) ved Ullevål sykehus, men tilsvarende kan ha foregått også andre steder.

I en artikkel like etter krigen skrev Gabriel Langfeldt dessuten om sikringstiltak for jødiske «pasienter» i sykehus at: «*For å sikre seg best mulig, ble da også 'pasienten' som regel lagt inn under falskt navn...*».¹⁴ Det er mulig at dette forekom ved Universitetets psykiatriske klinikk, men det er ikke funnet omtale av at innleggelse under falskt navn var utbredt ved andre sykehus.

10 Ved gjennomgang av bl.a. sykehusenes pasientregistre er de sjekket opp mot et omfattende personregister over jøder. Registeret er utarbeidet av meg og er basert på bl.a. Statspolitiets *Spørreskjema for jøder i Norge* fra vinteren 1942 og opplysninger om jøder i arkivet etter Innenriksdepartementet som nå er innordnet i arkiv RA/S-1708 Sosialdepartementet, Våre falne, Ee-171–197

11 NHM, 16 Ragnar Ulstein, J intervju – utskrift og referater, 009 intervju med Peder Olsen 15.6.1974

12 Psykiatrisk klinikk 25 år (1951), s. 27

13 Klaveness (1947), s. 156

14 Langfeldt (1946), s. 514ff

I bøker og artikler gjennom etterkrigstida er det kommet en del beretninger om jøder innlagt i sykehus. Jeg har imidlertid ikke funnet andre tilfeller der det har vært hevdet at jøder ble innlagt uten at dette skjedde som ordinære innleggelses med «pasientens» virkelige navn.

Dersom det likevel forekom at jøder ble innlagt i sykehus under falske navn, vil det nå i ettertid være vanskelig å identifisere slike tilfeller. Jeg har heller ikke forsøkt å fange opp slike. Det samme gjelder tilfeller av jøder som ikke ble innskrevet som pasienter, men lagt i dekning i kjellere og andre steder. Jeg begrenser meg her til jøder som ble innskrevet som ordinære pasienter. Det er da også grunn til å anta at dette var dominerende når det gjaldt jøder som søkte tilflukt i sykehus.

Det kan tenkes at saker med jøder som var lagt i dekning i sykehus uten å være registrert som ordinære pasienter, eller som var innskrevet under falske navn, kan bidra til å forklare en del uklartheter om antallet jødiske pasienter ved enkelte sykehus. Det er f.eks. hevdet at Lovisenberg sykehus også fungerte som en «mellomstasjon» for jøder på flukt, noe som også kan oppfattes som at antall jøder som oppholdt seg i sykehuset, var høyere enn antall jøder som finnes i pasientkartoteket.¹⁵

I ei bok om historien til Lovisenberg sykehus som ble utgitt i 1968, skrives det om pasienter som «ble lagt inn fordi man på den måten håpet at de skulle slippe å komme i politiets klør».¹⁶ Om omfanget av denne gruppa står det at «Tallet oppgis av overlegene Jervell og Moe til å være 25–30. En undersøkelse av pasientkartoteket tyder på at iallfall henimot 25 jøder har vært innlagt på denne tiden.» Min egen gjennomgang av kartoteket ga et noe lavere antall jødiske pasienter enn det legene Otto Jervell (1893–1973) og Torjus Moe (1908–1995) 25 år etter krigen antok. Jeg har funnet kort på 19 jødiske pasienter. Dessuten er det i andre kilder opplysninger om ytterligere to innlagt ved Lovisenberg på den aktuelle tida uten at det nå er funnet noe kort på dem i pasientkartoteket.¹⁷ Om en også regner med disse to, er det dokumentert at 21 jøder ble innlagt i Lovisenberg i tida rundt aksjonene mot jøder.

Det er uklart hva som kan være forklaringen på de ulike tallene ved dette sykehuset. Kartoteket omfatter perioden 1928–1945 og består av 17 «skoesker» med flere tusen kort. Det kan tenkes at noen kort er fjernet fra kartoteket gjennom årene, men en forklaring kan også være f.eks. at de to sykehuslegene i anslaget på 25–30 også tenkte på jøder som var holdt i dek-

15 Bruland (2017), s. 424

16 Bloch-Hoell (1968), side 92

17 John Meieranovski (1913–1960), ref. bl.a. RA/S-1329 Statspolitiet, Ga 7, sak 474, skjema; Samuel Steinmann (1923–2015), ref. RA/S-1725 Legasjonen i Stockholm, Del I, Da 390–446 avhørsrapporter, fl.nr. 10749 Bernhardina Berg-Steinmann (1892–1975)

ning i sykehuset uten å ha vært innskrevet som ordinære pasienter. Dette gjelder for Lovisenberg sykehus, men det kan være greit å være bevisst at forholdene kan være tilsvarende også ved andre sykehus. Her forholder jeg meg til det som er dokumentert om ordinært innlagte pasienter.